

УДК 633.2:631.8
© 2012

С.С. Гаврик

*Національний науковий
центр «Інститут
землеробства НААН»*

** Науковий керівник —
доктор сільсько-
господарських наук
В.Г.Кургак*

ВПЛИВ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ НА ПРОДУКТИВНІСТЬ СІЯНОГО ЗЛАКОВОГО ТРАВСТОЮ *

Наведено результати досліджень з вивчення впливу добрив на особливості формування, продуктивність та показники ефективності сіяного злакового травостою на сірих лісових ґрунтах.

На підвищення продуктивності природних кормових угідь найбільшою мірою впливають мінеральні добрива. Останніми роками через істотне подорожчання добрив особливої актуальності набуває проблема підвищення ефективності їх застосування на основі оптимізації економічно й екологічно доцільних доз добрив.

Розробці систем удобрення лучних угідь в Україні приділялося багато уваги [1–6]. Установлено дози добрив та ефективність їх застосування залежно від забезпеченості ґрунту поживними елементами, складу та режиму використання травостою тощо.

Однак в умовах Лісостепу на природних кормових угіддях із сірими лісовими ґрунтами комплексних досліджень з розробки систем їх удобрення практично не проводили. Зокрема, потребують уточнення дози і співвідношення основних поживних елементів мінеральних добрив, а також вивчення їх впливу на особливості формування та продуктивність сіяних злакових травостоїв.

Невирішеність багатьох питань цієї проблеми разом з іншими факторами ускладнюють розроблення ефективних систем удобрення природних кормових угідь різнобічного використання.

Мета досліджень — визначити особливості формування продуктивності сіяного злакового травостою залежно від доз і співвідношень азоту, фосфору і калію.

Методи досліджень. Дослідження проводили на сірих лісових ґрунтах з умістом гумусу 1,99–2,08%, рН_{сол.} — 5,2–5,5 і середнім забезпеченням P₂O₅ і K₂O. Сіяний злаковий травостій створено сівбою у 2007 р. суміші насіння 1-го класу злакових трав з тимофіївки лучної сорту Евола 6, костриці лучної сорту Аргента 10, стоколосу безостого сорту Вишгородський 14 кг/га.

Фосфорні і калійні добрива в усіх дозах вносили в один термін навесні, азотні — однаковими частинами під кожний укіс.

Використання травостою в досліді було 3-укіс-

ним з проведенням 1-го укосу наприкінці колосіння з переважанням злакових компонентів, наступних укосів — через 40–45 днів після попереднього.

У дослідженнях використано загальноприйнятні методи проведення експерименту.

Результати досліджень. Аналіз результатів досліджень, здійснених упродовж 2008–2011 рр. з вивчення доз і співвідношень NPK мінеральних добрив показав, що на сірих лісових ґрунтах Лісостепу сіяний злаковий травостій із тимофіївки і костриці лучної та стоколосу безостого формувався із загальною середньою густиною пагонів 2174–2462 шт./м², зокрема злакових трав — 1942–2244 шт./м², та середньою висотою злакових компонентів 61–114 см. З унесенням N₉₀ висота трав збільшилася в 1,4, N₁₈₀ — в 1,8 раза. Найвищим був стоколос безостий, найнижчою — тимофіївка лучна.

У середньому за 4 роки формувався травостій із часткою костриці лучної 22–31% і стоколосу безостого — 44–58%. У перший рік користування в травостої переважала костриця лучна з часткою 45–56%. З роками її кількість поступово зменшувалася, і на 4-му році вона повністю зникла з травостою. Переважав у травостої стоколос безостий з питомою часткою 65–79%. Зі збільшенням дози азоту його частка збільшувалася.

Найбільший вплив на продуктивність травостою мав азот — мінеральний поживний елемент (табл. 1). Скажімо, за внесення його сумарної дози N₉₀ на різних фонах фосфорно-калійних добрив продуктивність злакового травостою в середньому за 4 роки зросла з 2,96–4,39 т/га до 7,24–8,86 т/га сухої маси, або на 4,02–4,51 т/га, тобто в 2–2,4 раза, а за внесення N₁₈₀ (60+60+60) — до 9,66–11,47 т/га, або на 6,60–7,07 т/га, тобто в 2,6–3,3 раза. Найвищу продуктивність трав'яного корму одержано за внесення N₁₈₀. Проте окупність 1 кг азоту добрив 1 кг урожаю сухої маси була вищою за внесення N₉₀ і становила 45–50 кг, або на 8–11 кг більше порівняно з унесенням азоту дозою N₁₈₀.

Вплив доз і співвідношень NPK добрив на продуктивність злакового травостою (2008–2011 рр.)

Доза добрив	Суша маса за роками, т/га				Середнє за 2008–2011 рр.						
	2008	2009	2010	2011	суша	сирий	кормові	обмінна	окупність 1 кг		
					маса	протеїн	одиниці		енергія,	добрив сухою масою, кг	
				т/га				ГДж/га	N	P, K	N, P, K
Без добрив	2,87	2,32	3,72	2,91	2,96	0,34	2,34	24,0	–	–	–
P ₆₀	3,47	2,75	4,25	3,46	3,48	0,43	2,75	28,2	–	10	10
K ₁₂₀	3,63	3,02	4,45	3,14	3,71	0,43	2,97	30,1	–	6	6
P ₃₀ K ₆₀	3,79	3,04	4,47	3,65	3,74	0,46	2,95	30,7	–	9	9
P ₆₀ K ₁₂₀	4,38	3,64	5,08	4,28	4,35	0,53	3,44	35,7	–	8	8
N ₉₀	7,97	6,34	9,17	6,13	7,27	1,05	5,89	59,6	48	–	48
N ₉₀ P ₆₀	8,59	6,61	9,55	6,59	7,84	1,18	6,35	64,3	48	11	33
N ₉₀ K ₁₂₀	8,31	6,59	9,47	6,53	7,73	1,18	6,26	63,4	45	5	23
N ₉₀ P ₃₀ K ₆₀	8,90	7,03	9,91	6,89	8,18	1,20	6,71	67,9	49	11	29
N ₉₀ P ₆₀ K ₁₂₀	9,68	7,65	10,55	7,55	8,86	1,36	7,27	73,5	50	9	22
N ₁₈₀	10,63	8,19	11,54	8,06	9,61	1,55	7,88	79,8	37	–	37
N ₁₈₀ P ₆₀	11,56	8,91	12,25	8,69	10,35	1,72	8,49	85,9	38	12	31
N ₁₈₀ K ₁₂₀	11,65	9,19	12,56	9,06	10,62	1,81	8,71	88,4	38	9	26
N ₁₈₀ P ₃₀ K ₆₀	11,98	9,14	12,51	8,97	10,65	1,86	8,84	89,5	38	12	29
N ₁₈₀ P ₆₀ K ₁₂₀	12,78	9,95	13,28	9,68	11,42	2,00	9,48	95,9	39	10	24
HIP ₀₅ , т/га	0,47	0,26	0,42	0,33	0,37				–		

Фосфорні і калійні добрива значно менше впливали на продуктивність сіяного злакового травостою. Приріст урожаю від застосування фосфору в дозі P₆₀ на різних азотних фонах становив 0,59–0,71 т/га з окупністю 1 кг д.р. речовини 10–12 кг сухої маси. Приріст урожаю від унесення калію в дозі K₁₂₀ на різних азотних фонах дорівнював 0,56–1,02 т/га з окупністю 1 кг д.р. 5–9 кг сухої маси. Деяко більшою окупністю урожаю сухої маси 1 кг д.р. добрив була за поєданого внесення фосфору і калію в дозі P₃₀K₆₀ порівняно з унесенням їх у дозі P₆₀K₁₂₀.

Найбільшою продуктивністю була за поєданого внесення в максимально досліджуваних дозах N₁₈₀P₆₀K₁₂₀. У цьому разі вихід з 1 га сухої маси становив 11,42 т/га, що в 2,9 раза більше порівняно з варіантом без унесення добрив.

Математична залежність продуктивності (Y) сухої маси злакового травостою (т/га) від доз і співвідношень N, P, K описується рівнянням другого ступеня:

$$Y = 2,96 + 5,79N - 1,15N^2 + 1,29P - 0,50P^2 + 1,0K - 0,3K^2 + 0,11NP + 0,12NK + 0,1PK,$$

де N, P, K — відповідно дози азоту, фосфору і калію, ц/га.

Математична модель достовірна за критерієм Фішера (F) і Стюдента на 95%-му рівні ймовірності. Множинний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,997.

Помітно змінювалася продуктивність і за роками користування сіяним злаковим травостоєм. Найбільшою вона була у 2010 — 3-му році користування травостоєм. Вихід сухої маси з 1 га в цьому році в різних варіантах удобрення становив 3,72–13,28 т, що в 1,04–1,6 раза більше порівняно з виходом сухої маси за інші досліджувані роки. У варіантах без унесення азоту найменшою вона була у 2011 р., за винятком варіанта без добрив. З унесенням азоту в дозах N₉₀ та N₁₈₀ продуктивність коливалася в межах 6,13–9,68 т/га сухої маси.

Найрівномірніший розподіл урожаю за укосами одержано у варіантах з унесенням азоту дозою N₁₈₀. У цьому разі нерівномірність розподілу врожаю за укосами, виражена коефіцієнтом варіації, становила 5–7%, частка 1-го укосу — 35–36%, 2-го — 32–34, 3-го — 32%. За внесення N₉₀ нерівномірність розподілу врожаю за укосами з різними дозами фос-

фору і калію була на рівні 12–16% з питомою часткою 1-го укосу 36–40%, 2-го — 31–34, 3-го — 36–40%. У варіантах без унесення азоту нерівномірність розподілу врожаю сухої маси за укосами становила 36–37% з часткою 3-го укосу 17–19%.

Аналіз показників економічної та енергетичної ефективності засвідчив, що найвищі показники рентабельності (56–108%) за найнижчої собівартості 1 т к.од. (650–863 грн) на однако-

вих фонах фосфорних і калійних добрив одержано за внесення N_{90} , а найвищі показники умовно чистого прибутку (4403–4988 грн/га) та сукупні затрати енергії (20–26,2 ГДж/га) і коштів (10638–12798 грн/га) — за внесення N_{180} . Окупність затрат енергії виходом з 1 га обмінної енергії за внесення азоту в дозах N_{90} і N_{180} була на одному рівні і варіювала в межах 3,4–4,1 за значень у варіантах без унесення азоту 2,2–2,4.

Висновки

На сіяному злаковому травостої найбільш ефективним мінеральним поживним елементом є азот. За внесення його сумарної дози N_{90} на сірих лісових ґрунтах продуктивність травостою підвищується з 2,96–4,39 т/га до 7,24–8,86 т/га сухої маси, або в 2–2,4 раза, N_{180} — до 9,66–11,47 т/га, або в 2,6–3,3 раза. Проте окупність 1 кг азоту добрив 1 кг урожаю сухої маси є вищою за внесення N_{90} ,

а умовно чистий прибуток при найбільших затратах енергії і коштів більший за внесення N_{180} .

Унесення азотних добрив поліпшує рівномірність розподілу врожаю за укосами. За внесення азоту в дозі N_{180} нерівномірність розподілу врожаю за укосами, виражена коефіцієнтом варіації, становить 5–7%, у варіанті без добрив — 36–37%.

Бібліографія

1. Боговін А.В. Трав'янисті біогеоценози, їхнє поліпшення та раціональне використання/А.В. Боговін, І.Т. Слюсар, М.К. Царенко. — Трав'янисті біогеоценози, їхнє поліпшення та раціональне використання. — К.: Аграр. наука, 2005. — 260 с.
2. Куксін М.В. Створення і раціональне використання культурних пасовищ/М.В. Куксін. — К.: Урожай, 1973. — 276 с.
3. Кургак В.Г. Лучні агрофітоценози/В.Г. Кургак. — К.: ДІА, 2010. — 374 с.
4. Макаренко П.С. Луківництво/П.С. Макаренко, Г.І. Демидась, О.М. Козяр. — К.: Нора-прінт, 2002. — 394 с.
5. Петриченко В.Ф., Кургак В.Г. Луки України та шляхи їх поліпшення/В.Ф. Петриченко, В.Г. Кургак// Вісн. аграр. науки. — 2011. — № 11. — С. 11–15.
6. Ярмолюк М.Т. Культурні пасовища в системі кормовиробництва/М.Т. Ярмолюк, М.П. Зінчук, В.М. Польовий. — Рівне: Волинські обереги, 2003. — 292 с.